

O LOBO IBÉRICO NA GALIZA E NA PENÍNSULA SITUACIÓN ACTUAL

Foto: Tony Whittaker/C.R.L.I.

Texto: Pedro Alonso. Biólogo.

Nos últimos meses algúns meios de comunicación sensacionalistas, situados na esfera do mundo cinexético ou próximos ás posicións das administracións autonómicas máis inmovilistas, recolleron as opinións particulares de certos investigadores do lobo que afirman que a especie está en expansión. Estes meios, tomando-as como dogma incuestionábel, insisten na necesidade de cazar e controlar o lobo. Por se fose pouco, as afirmacións destes investigadores (entre os que salienta Juan Carlos Blanco)(1) dan pé para que nas diferentes administracións teñan máis apoios aqueles técnicos partidarios de basear a xestión da especie e dos danos que provoca só no seu control demográfico, evitando abordar o conflito socio-económico e o pagamento de compensacións.

Pero, en qué estado real se encontra a poboación ibérica de lobos?

ESTADO ACTUAL DA POVOACIÓN DE LOBOS NA PENÍNSULA E GALIZA.

A poboación de lobos que habita no noso país está distribuída tal como reflicte a Figura 1. Como se ve, o lobo está ausente de toda a periféria costei-

ra galega, agás no extremo noroccidental. Pero anos atrás, a especie estaba presente practicamente ao longo de todo o país.

Unha primeira aproximación á evolución da área de distribución do lobo na península fíxo-a Francisco P. Fonseca (2), que cartografou a evolución experimentada no caso de Portugal para o presente século. Para o estado español, Carles Vilà (3) describiu o proceso desde meados do século pasado até fins da década dos oitenta. A partir de ambos estudos, introducindo pequenas modificacións, elaboramos os mapas da figura 2. Podemos observar cómo a especie comeza a declinar no sul e no leste nos inicios do presente século e cómo no decorrer do mesmo vai desaparecendo de amplas rexións até se confinar no recanto noroccidental ibérico o grosso da poboación, restando uns escasos exemplares acantonados na Sierra Morena, entre a Andalucía e a Castilla-La Mancha, poboación que se considera actualmente no borde mesmo da extinción.

A primeira conclusión que se pode tirar destes dous estudos é que o fenómeno da redución territorial da pre-

séncia da especie na Península Ibérica foi un proceso constante, que aconteceu fundamentalmente ao longo do presente século e que non tivo nunca un receso ou unha reversión, de maneira que o lobo nunca recuperou territorios. Puido, iso sí, pasar por etapas de mellor ou peor saúde demográfica, e niso debeu influir bastante a guerra civil de 1936 - 39 e o período posterior. Pero a recuperación de áreas de cría nas que estivese presente o lobo a primeiros de século nunca se chegou dar ou, de existir, limitou-se a pequenas zonas moi localizadas.

Actualmente, o estudo da área de distribución do lobo ibérico podería dar lugar a unha división en varios sectores, tendo en conta criterios xeográficos e ecolóxicos. Esta división orixinaríase, segundo o apuntado en distintos estudos (ICN, 1997 (4); Grande del Brío, 1984 (5) e as nosas opinións persoais, os seguintes sectores:

1. Galaico; 2. Cantábrico (comprendería igualmente os lobos presentes nas montañas orientais galegas); 3. Cántabro-burgalés-palentino; 4. Luso-ourensano-sanabriense (que incluíría os grupos reprodutores de lobos presentes en Portugal ao norte do río

Douro, os das montañas ourensanas e os nucleos zamoranos); 5. Meseta; 6. Luso-salmantino; 7. Sierra Morena. No mapa da figura 3 reflíctese esta sectorización.

De igual forma, unha análise da área de distribución do lobo en Galiza considerando criterios xeográficos e ecolóxicos sub-dividiría en varios sectores os efectivos poboacionais galegos, tal como reflíctese o mapa da figura 1.

En qué basean as súas afirmacións os investigadores que falan de que o lobo recupera territorios e experimenta unha expansión demográfica?

A nivel do estado español, non existe ningún censo ou estima demográfica completa desde a realizada por encargo do ICONA (6) en 1.987-88 por unha equipa de investigadores. Desde ese ano, e realizados con rigor científico, só existen censos ou estimas de efectivos demográficos circunscritos a algunhas provincias, reservas naturais ou pequenas áreas xeográficas. Por tanto, na actualidade é imposible concluir algo sobre a expansión demográfica da especie respecto a 1.988, simplemente porque se carece de información total referida ao mesmo ámbito territorial con que se abordou o estudo mencionado.

Porén, podemos citar o aumento de efectivos na provincia de Valladolid (de 4 grupos reprodutores detectados en 1987-88 pasouse a 8 en 1998, segundo un traballo de L.M. Barrientos (7) e en Cantabria (3 grupos en 1987-88 e 5 en 1997) (8).

E sobre fenómenos locais de expansión, existen informacións fragmentares sobre presenza de lobos en áreas onde a especie desaparecera hai décadas. De algunha destas informacións poderíase especular coa existencia de asentamentos reprodutores a pequena escala, o cal significaría, efectivamente, o inicio da re-colonización de áreas desocupadas polo lobo moitos anos atrás. Estes asentamentos, acompañados ou precedidos por incursións de exemplares dispersantes que, procedentes dunha comarca próxima, acaban por fixar residencia, están a dar-se nas provincias de Araba e Nafarroa (Euskadi Sul) e Huesca.

O resto de observacións que poderían dar corpo á consideración da existencia dunha expansión territorial refírense a exemplares de lobos que foron abatidos ou observados a moita distancia da área de distribución regular da especie: provincias de Ciudad Real, Toledo, Madrid.... Algo que se leva rexistando desde hai décadas e que podemos entender que se debe a simples procesos dispersivos de exemplares xuvenís ou subadultos, capacitados para percorrer grandes distancias desde os seus lugares de orixe na procura de territorios desocupados onde poder reproducir-se.

Pola contra, considerando posibles sucesos regresivos, encontraríamolo nos por exemplo coa provincia de Zamora, onde se ten rexistado un descenso demográfico significativo. Esta provincia forma parte importante do que nós chamamos sector Luso-ourensano-sanabriense, o máis importante dos sectores en que dividimos a poboación ibérica de lobos e que constitúe, por expresa-lo de algunha forma, o seu "nucleo duro". Pois ben, segundo un censo realizado en 1996 (9), existirían nese momento 35 grupos reprodutores, dez menos que os contabilizados en 1987-88 no censo do ICONA.

Debemos considerar tamén as profundas lagoas de descoñecemento que existen en moitas áreas lobeiras: provincias de León, Burgos, Palencia, Soria... Neste sentido, vamos deter-nos un chisco en analizar o que acontece cos lobos galegos, que en 1987-88 constituían a terceira parte da poboación de

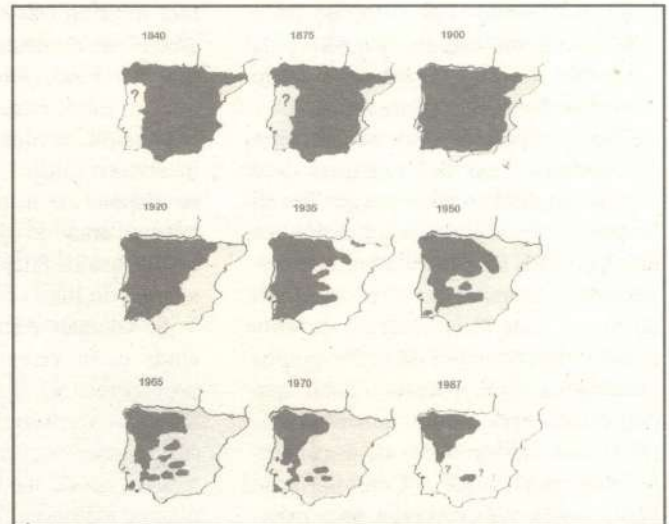
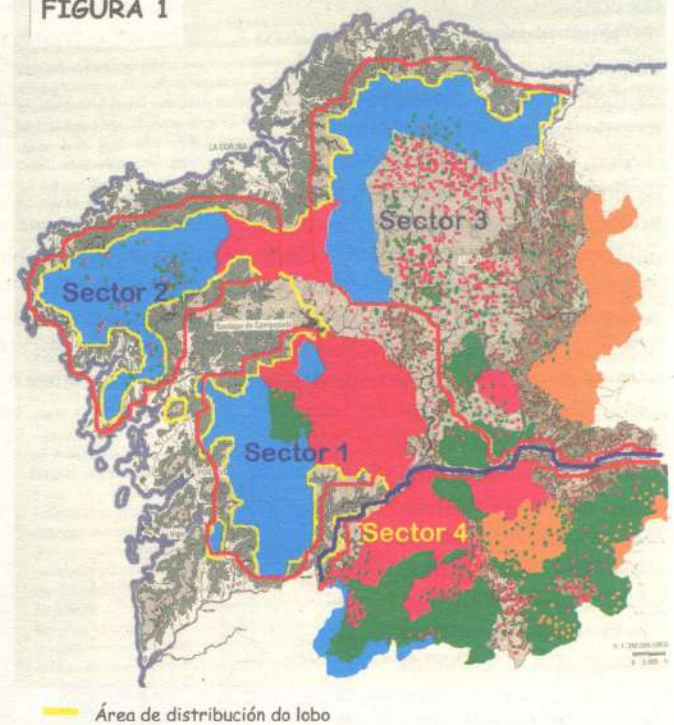

Figura 2: Evolución da área de distribución do lobo na Península Ibérica.

FIGURA 1

Tipos ecolóxicos de lobos segundo os seus hábitos alimentares e a disponibilidad de presas:

- TE1 cabalos e vacas dominan na dieta do lobo
- TE2 a dieta está baseada sobre todo en lixeiras de porco e galiñas
- TE3 ovellas e cabras
- TE4 ungulados silvestres (corzo e xavariño)

Figura 1: Distribución do lobo na Galiza, tipos de alimentación e sectorización da poboación.

Figura 3: Diferenciación de sectores poboacionais Ibéricos.

lobos do Estado. Pois ben, no noso país existe un estudo, pagado pola Dirección Xeral de Montes e Meio Ambiente Natural, cun orzamento de 7 millóns de pesetas, que se encontra "secuestrado" nas dependencias dese organismo desde a súa entrega. Tan só se coñece dél a presentación pública de algúns dos seus resultados, que torpemente manipularon os responsábeis da Xunta. Ante a contundente resposta que isto provocou por parte dos grupos ecoloxistas, todo parece indicar que este estudo será definitivamente enterrado baixo as toneladas de documentos e memorias que a Consellería de Meio Ambiente encarga para ornamento do seu mobiliario. En calquer caso, e segundo o exposto en diferentes congresos nos que foron expostos os seus resultados, a metodoloxía empregada na súa elaboración carece de rigor e está desacreditada no ámbito especializado do estudo do lobo.

Para Galiza, por tanto, só dispomos de información actualizada no suroeste do país, onde se abordou un censo en 1997 (10) concluíndo a existencia de entre 8 e 11 grupos reprodutores. A superficie abranxada neste estudo constitúe basicamente o chamado sector I da actual área galega ocupada por lobos (ver Figura 1). Do que acontece nos outros sectores é-nos descoñecido, aínda que temos información parcial da existencia dun mínimo de 22 grupos máis (11).

Por tanto, atendendo aos estudos e traballos actuais, lonxe de nos encontrar fronte unha expansión territorial e de efectivos, temos unha re-colonización puntual en localidades situadas no extremo nororiental da área de distribución do lobo, e un reducido número de observacións de individuos dispersivos que non dan lugar a asentamentos reprodutores no centro ibérico. Se a isto lle engadimos que en outras zonas da península, como os extremos do suroeste e noreste galegos, o centroeste de Portugal e a Sierra Morena, o lobo está desaparecido ou case, e que existen vacíos territoriais no interior da área de distribución, onde a especie está ausente ou alcanza densidades

mui inferiores ás do seu entorno, teríamos que concluir rotundamente que non hai base científica para afirmar que o lobo experimenta nen unha expansión demográfica, nen muito menos xeográfica, e que mentres non se dispoña de informes detallados de toda a área de distribución ibérica, resulta estéril falar da evolución povoacional do lobo.

Se ademais disto consideramos que aínda están viventes os factores que provocaron ao longo deste século a redución territorial da súa presenza (furtivismo, transformacións do meio natural, abandono de explotacións de ovino e caprino...), agudizados en muitas áreas ou acrescentados con novas manifestacións como o desenvolvemento de grandes infra-estruturas de comunicación e feches progresivos de lixeiras de gando (ovino, porcino e avícola), teríamos de seguir a considerar a situación do lobo como delicada ou vulnerable.

Pero no que ao noso país respecta, cómo condiciona a realidade ecolóxica do lobo a problemática da súa conservación e, por tanto, os programas de xestión que se poderían aplicar e que hoxe son inexistentes, cando menos na Galiza?

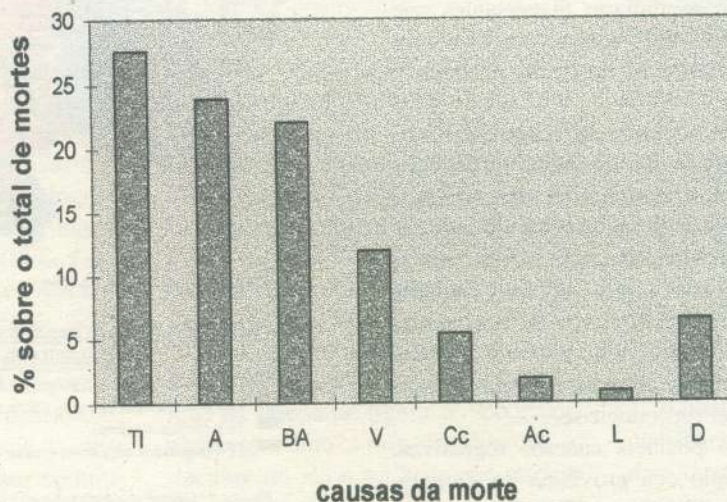

Figura 4: Distribución porcentual das causas de morte de 109 lobos en Galiza no período 1990-97.
 TI: Tiro ilegal. A: atropelamento. BA: batida autorizada. V: veneno. Cc: Captura de cachorros.
 Ac: Accidente. L: Lazo. D: Descoñecida.

CONDICIONAMENTOS ECOLÓXICOS

A alimentación do lobo en Galiza.

Das informacións obtidas através dos estudos que temos realizado nos últimos anos en Galiza sobre o rexime alimentar do lobo, así como dos abordados por outros investigadores, concluímos que no noso país existirían

básicamente catro padróns diferentes de comportamento trófico no lobo (ver figura 1).

Por un lado, teríamos os lobos depredadores de ungulados silvestres como corzo e xavarrín, que ocuparían as montañas orientais, alí onde a innivación e os frios do inverno imposibilitan desde hai miles de anos a existencia de cabalos e vacas bravas nos cumes e planaltos; un segundo tipo ecolóxico sería o constituído polos lobos depredadores do poni galego-portugués e outras variedades de cabalos bravos, e máis das vacas mostrenca, residuos do que en outros tempos constituirían os fatos de bóvidos primitivos (*Bos primigenius* / *Bison priscus*) da Dorsal Galega; un terceiro tipo serían os lobos que dependen basicamente dos rebaños de ovellas e cabras, principalmente distribuídos polos montes e chairas altamente humanizadas do oriente galego. Finalmente, naquelas zonas onde desapareceu ou é mui escasa a presenza de gando e ungulados silvestres, o lobo asumiu o papel dun simple "carroñeiro", que visita periódicamente as lixeiras das granxas de porcos, vacas ou galiñas.

Estes catro modelos ou tipos ecolóxicos de lobos non son excluíntes

entre sí, de maneira que é fácil que coexistan nunha mesma área, sendo común que os lobos depredadores de corzos ou xavarríns maten en tempos de escasez algunhas ovellas ou cabras, da mesma forma que os lobos que depredan nos poltros podan acudir esporadicamente ou nalgunha época do ano ás lixeiras.

Pero como se recolle na figura 1, hai áreas nas que o lobo manifesta unha predilección sinalada cara certos tipos de

alimento, dos que depende maioritariamente ao longo do ano, de forma que na xeografía galega podemos encontrar lobos máis ou menos conflictivos social e economicamente que outros. Isto condiciona calquer programa de xestión da especie que se pretenda abordar, de maneira que para que un plano destas características teña éxito debe recoñecer, en primeiro lugar, esta realidade.

Habitats ocupados e corredores ou zonas de dispersión.

Como podemos observar na figura 1, o lobo está presente en grande parte do noso país, ocupando practicamente toda a dorsal galega e as súas derivacións cara o oeste (planalto de Ordes), as montañas cantábricas e as serras do sur do país (Queixa, San Mamede, Larouco...). Nelas encontra unhas condicións ecolóxicas variadas, que lle permiten sobrevivir con maior ou menor discreción, enfrentando un grao de persecución humana tamén variábel.

Nas áreas máis alteradas pola presenza humana, o lobo costuma estar ausente, de forma que xeralmente non existen grupos reprodutores asentados nos arredores das cidades e grandes vilas ou nas zonas onde o crecemento demográfico humano deu lugar a unha sucesión case continua de núcleos rurais e actividades industriais.

Iso non quita que poda haber lobos que se aproximen ás cidades nos seus movementos dispersivos, tratando de encontrar camiño cara outras áreas favorábeis nas que procurar alimento e compañía. Como exemplos recentes podemos poñer o caso dunha observación en maio de 1998, por M. Rodríguez Sobreira, amigo naturalista, dun lobo a 1.5. km. da catedral de Santiago, ou da loba morta en batida ao xavarrín o mes de novembro pasado en Labacolla.

A Dorsal Galega e, en xeral, toda a superficie máis ou menos montañosa de Galiza, favorecen que os lobos se despracen e dispersen evitando as áreas máis humanizadas. O refuxio que lles ofrece as zonas forestadas e o alimento que podan encontrar en lixeiras, ou os animais domésticos, como cans, ovellas ou cabras, que podan matar, pero sobre todo a sorte de non encontrar-se cerca un ser humano armado, poderán permitir-lle asentarse nun novo territorio con dispoñibilidade de alimento e onde poder criar.

MORTALIDADE E PROBLEMÁTICA DE CONSERVACIÓN.

En Galiza non dispoñemos de fontes fidedignas que informen con certa exactitude sobre a incidencia real que ten o lobo sobre a gandeiría extensiva. Os partes oficiais son fragmentares e en moitos casos non diferencian entre

reses atacadas e matadas polo lobo e aquelas outras que, unha vez mortas por outras causas, foron devoradas por lobos.

En calquer caso, existen aproximacións de algúns autores que cifraron en 1069 poltros os matados polo lobo no ano 1971 (12) ou en 25-30 millóns de pesetas as perdas orixinadas polos ataques do lobo en 1988 (13).

Esta realidade económica, unida á

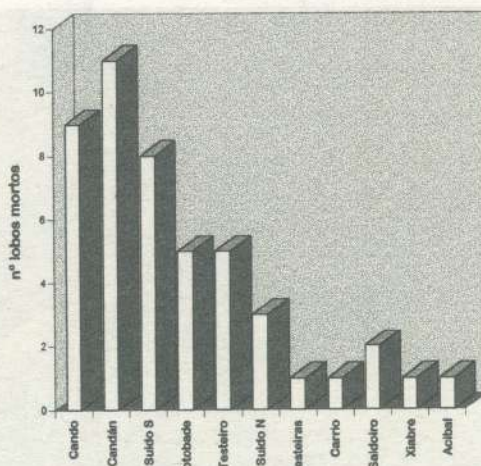

Figura 5: Incidencia da mortalidade de lobos causada polo home en diferentes grupos do suroeste de Galiza no período 1990-97 (N=47)

tradicional animadversión cara a especie, da lugar a un elevado e frecuente furtivismo do lobo, através de procedementos ilegais como as esperas, as batidas agachadas (legalmente vai-se polo xavarrín ou o raposo pero o obxectivo real é o lobo), os lazos e cepos e os venenos. Se a isto lle engadimos as mortes que se producen anualmente por atropelamentos, claramente en alza debido ás recentes inauguracións de varios tramos de autovías, temos que a mortalidade do lobo debida á acción do home pode ser un factor importante que chegaría a condicionar a viabilidade dos grupos familiares asentados nas áreas máis conflictivas.

Na figura 4 reflíctese a distribución porcentual das causas de morte de lobos en Galiza no período 1990-97. Na figura 5 vemos a incidencia destas mortes sobre diferentes grupos familiares presentes no suroeste galego. De entre os grupos reprodutores, os do Cando, Candán e Suido son os que suportan a maior incidencia de persecución polo home, sendo grupos asentados en áreas de gandeiría extensiva de vacas e cabalos. O grupo do Saldoiro presenta os valores máis baixos de mortalidade e ocupa un área sen gandeiría extensiva, sobrevivindo

principalmente do consumo de animais mortos en granxas e abandonados no monte (14).

En función do conflito social que orixinan e da resposta humana, podemos especular que os grupos de lobos do suroeste galego poderían apresetar valores de mortalidade invernal que irían dun 20 a un 60 % dos exemplares existentes nun grupo a fins do verán.

Sen dúbida, isto é resultado da "delegación de competencias" que a administración galega responsábel ten efectuado "en favor" das comunidades rurais afectadas polo lobo. Argumentar que a autorización de batidas e agardos pode servir de analxésico do descontento social e de factor neutralizador ou amortecedor da persecución furtiva é insistir nunha política que fracasou tan rotundamente como outras políticas ultra-proteccionistas.

Debemos plantear seriamente a ordenación e regulación de certos sectores, como o da gandeiría extensiva, favorecendo sempre ás comunidades rurais dunha localidade fronte aos propietarios foráneos, frecuentemente en situación irregular, e procurando fórmulas de potenciamento da rendibilidade, partindo a priori do recoñecemento desta actividade como un beneficio social e ecolóxico. E inevitábelmente debemos transformar en profundidade o sector cinexético, caracterizado tradicionalmente por unha profunda e hermética ignorancia.

Asentadas estas bases, un programa de xestión da especie articulado en información actualizada sobre efectivos de lobo existentes, danos económicos ocasionados, posibilidades de mellora dos aproveitamentos, casuística dos ataques..., podería abordar con éxito a conciliación dos intereses dos gandeiros e a conservación do lobo. Isto último cremos que necesariamente debería pasar polo pagamento de compensacións económicas aos afectados.

Bibliografía citada:

- (1) BLANCO, J.C., 1998: La extinción del lobo en España. Crónica de un fraude científico. Rev. Biológica, 26: 56-59.
- (2) FONSECA, F.P., 1990: O lobo ibérico

(Continua) Pasa a páxina 21